

SOSYAL HİZMETTE ETİK

SOSYAL HİZMET ETİĞİNE GİRİŞ	3
SOSYAL HİZMETTE ETİK YAKLAŞIMLAR.....	7
SOSYAL HİZMET MESLEK ETİĞİ	12
SOSYAL HİZMET MESLEĞİNİN DEĞERLERİ	18
SOSYAL HİZMET UZMANLARININ ETİK SORUMLULUKLARI	24
MÜRACAATÇIYA KARŞI ETİK SORUMLULUKLAR	29
MESLEKTAŞLARA KARŞI ETİK SORUMLULUKLAR	33
UYGULAMA ORTAMINA İLİŞKİN ETİK SORUMLULUKLAR	38

MESLEK ELEMANI OLARAK SOSYAL HİZMET UZMANININ SORUMLULUKLARI	43
SOSYAL HİZMET MESLEĞİNE İLİŞKİN ETİK SORUMLULUKLAR	47
TOPLUMA İLİŞKİN ETİK SORUMLULUKLAR	51
SOSYAL HİZMET UZMANININ KARŞILAŞTIĞI BAZI ETİK SORUNLAR	55
BİLİM ETİĞİ, AYDINLATILMIŞ ONAM ve ETİK KURULLAR	60
ARAŞTIRMA ETİĞİ ve YAYIN ETİĞİ	65

SOSYAL HİZMET ETİĞİNE GİRİŞ

ETİK NEDİR, NE DEĞİLDİR?

1. Etik Kavramının Kökeni ve Tanımı

- Etik, köken olarak Yunanca "ethos" yani "töre" anlamına gelen kelimedenden türemiştir ve bireylerin doğru ile yanlış ayırt etmelerine yardım eden düşünsel ve felsefi bir disiplini ifade eder.
- Felsefenin temel alanlarından biri olan etik, insanın davranışlarına yön veren, neyin "iyi" neyin "kötü", neyin "doğru" neyin "yanlış" olduğunu belirlemeye çalışan normatif bir düşünme biçimidir.
- Etik sadece bir kavramsal tartışma değil, aynı zamanda bireyin ve toplumun değer sistemlerini sorgulayan ve bireyi ahlaki sorumluluğa çağıran, yol gösterici bir sistemdir.

2. Etik ile Ahlak Arasındaki Farklar

- Etik ve ahlak kavramları zaman zaman birbirinin yerine kullanılsa da aralarında önemli farklar bulunmaktadır.
- Ahlak, toplumun tarihsel ve kültürel yapısı içinde şekillenmiş olan değerler, normlar, kurallar ve geleneksel davranış biçimlerini ifade ederken; etik, bu normların arkasındaki felsefi temelleri ve geçerliliğini sorgular.

- Ahlak, bireyin içine doğduğu toplumdan edindiği davranış kalıplarını içerir; etik ise bireyin bu davranışları eleştirel biçimde değerlendirip, kendi bilinçli tercihlerini yapabilmesini sağlar.

3. Etik ve Bilim Arasındaki İlişki

- Bilimsel gelişmeler, insanlık için önemli katkılar sunarken bazı durumlarda etik sorunları da beraberinde getirebilir; bu nedenle bilimsel bilgi ile etik ilkeler her zaman örtüşmeyebilir.
- Bilim bir süreci açıklayabilir, sonuçları tahmin edebilir, çeşitli senaryolar sunabilir; ancak hangi seçeneğin daha "iyi" ya da "doğru" olduğuna karar vermek bilimsel değil etik bir tercihtir.
- Örneğin klonlama, genetik müdahaleler ya da yapay zekâ gibi alanlarda bilimsel ilerlemeler çok yüksek olsa da bu gelişmelerin insanlık için faydalı olup olmadığına karar vermek etik değerlendirme gerektirir.

4. Etik İnsan Odaklıdır

- Etik değerlerin ve sistemlerin temel amacı, insanın kendi başına ahlaki kararlar verebilme yeterliliğini geliştirmesidir.
- Etik, bireyi otoriteye veya dışsal yargılara bağımlı hâle getirmek yerine, kendi değerlerini oluşturabilen, kararlarını ahlaki sorumlulukla alan bir özne hâline getirmeyi amaçlar.
- Bu bağlamda etik, insanın iyi olana yönelmesini sağlamak için bilgi, değer ve eylem arasında sürekli bir etkileşim kurar.

5. Etik ve Dünya Görüşü Ayrımı

- Etik, belirli bir ideolojik ya da dogmatik dünya görüşüne bağlı kalmaksızın, insanın eylemlerini anlamlı kılmak üzere geliştirilmiş, evrensel geçerliliğe açık bir düşünsel sistemdir.
- Etik yargılar kişisel inanç sistemlerinden etkilenebilir; ancak evrensel etik ilkeler, insan onuru, adalet, eşitlik, özgürlük gibi değerleri kapsadığı için ideolojik kabullerden bağımsız olmalıdır.

6. Etik Alanları ve Uygulama Biçimleri

- Etik, yalnızca felsefi düzeyde değil; günümüzde birçok farklı disiplinde ve uygulama alanında da karşılık bulur.

Başlıca etik alanları şunlardır:

- Biyoetik: Tıp ve sağlık alanındaki etik sorunları ele alır.
- Çevre Etiği: Doğa ve çevreye yönelik sorumlulukları irdeler.
- İş Etiği: Kurumsal kararların ve mesleki uygulamaların etik boyutlarını ele alır.
- Siyaset Etiği: Kamu yönetimi ve siyasi eylemlerin ahlaki boyutunu analiz eder.
- Sosyal Hizmet Etiği: Sosyal hizmet uygulamalarında profesyonel etik ilkelerin uygulanmasıdır.

7. Sosyal Hizmet Etiğinin Temel Dayanakları

- Sosyal hizmet mesleğı, insan haklarına dayalı, toplumsal adaleti gözeten ve dezavantajlı bireylerin güçlendirilmesini hedefleyen bir meslektir; bu nedenle etik, sosyal hizmetin vazgeçilmez bileşenidir.
- Sosyal hizmet etiğı, meslek elemanlarının insanlarla, topluluklarla ve toplumla kurduğı ilişkilerde "iyi", "doğru" ve "adil" olanı gerçekleştirmeye yönelik sorumluluklarını belirler.
- Sosyal hizmet uygulamaları sırasında etik; gizlilik, özerklik, zarar vermeme, dürüstlük ve mesleki yeterlilik gibi temel ilkelere dayanır.

8. Mesleki Değerler ile Etik Arasındaki İlişki

- Değerler, meslek elemanının iş yaparken neyi arzuladığı ve önemsedini; etik ise bu değerlerin nasıl uygulanacağını gösterir.
- Mesleki değerler "iyi ve istenen" olanı tanımlarken; meslek etiğı, "doğru ve yapılması gereken" davranışı belirler.
- Dolayısıyla mesleki etik, mesleki değerlerle uyumlu ancak onlardan bağımsız biçimde normatif bir yol göstericilik sunar.

SOSYAL HİZMETTE ETİK YAKLAŞIMLAR

ETİK TEORİLER, ERDEM ETİĞİ, MESLEKİ SORUMLULUKLAR ve ETİK KONULAR

1. Sosyal Hizmette Etik Uygulama ve Mesleki Dayanak

- Sosyal hizmet uzmanları, yalnızca bireylerle değil; aileler, gruplar, kurumlar ve toplumla çalışan uygulayıcılar olarak etik karar verme süreçlerinde çeşitli değer çatışmaları ve ikilemlerle karşılaşabilir.
- Bu nedenle etik, sosyal hizmetin yalnızca teorik bir dayanağı değil, doğrudan uygulamayı yönlendiren normatif bir yapıdır ve mesleki standartların korunması açısından vazgeçilmezdir.
- Sosyal hizmet uzmanları, ayrımcılık, baskı, yoksulluk ve sosyal dışlanma gibi olgularla mücadele ederken etik ilkeleri hem bireysel düzeyde hem kurumsal düzeyde hayata geçirir.

2. Sosyal Hizmet Felsefesi ve Etik Standartların Rolü

- Sosyal hizmet eğitimi ve uygulamasında, değerler ve tutumlar yalnızca davranışları değil, profesyonel kimliğin bütününe şekillendirir.
- Sosyal hizmet felsefesi, evrensel insan haklarına, adalet ve eşitlik ilkesine dayanır ve bu felsefe, uygulamalarda etik kurallar ve standartlarla somutlaşarak bilgi, değer ve eylem bütünlüğünü sağlar.

- Bu bağlamda sosyal hizmet etiği, mesleğe özgü tutumların ortak bir zeminde buluşmasını sağlayan bir yönlendirme aracıdır.

3. Sosyal Hizmet Etiği ve Erdem Etiği İlişkisi

- Sosyal hizmet etiğinin dayandığı temel yaklaşımlardan biri erdem etiğidir ve bu yaklaşım, bireyin davranışlarını yalnızca kurallara dayalı değil, aynı zamanda ahlaki karakter ve kişisel erdemler temelinde değerlendirmeyi öngörür.
- Erdem etiği, bireyin belli bir davranışı yalnızca dışsal kurallara uymak amacıyla değil, kendi içsel değer sistemine dayanarak gerçekleştirmesini bekler; bu da bireyin iyi olana alışarak erdemli hâle gelmesini içerir.
- Sosyal hizmet uzmanı, etik davranışı yalnızca mesleki yükümlülük gereği değil, içselleştirilmiş bir erdemın sonucu olarak gerçekleştirirse bu davranış gerçekten etik bir eyleme dönüşür.
- Örneğin, kadına yönelik şiddet durumlarında uzman, yalnızca görev tanımı gereği değil; adalet, duyarlılık ve insan onuruna saygı gibi karakter erdemlerine dayalı olarak müdahalede bulunmalıdır.

4. Etik Değerler ve Evrensel İlkeler

Etik ilkeler, insanlık onurunu korumayı, bireyin haklarını savunmayı ve sosyal adaletin gerçekleşmesini hedefleyen evrensel değerleri kapsar.

Sosyal hizmette temel etik değerler şunlardır:

- Dürüstlük
- Yardımseverlik
- Doğruluk
- Adalet
- Sadakat
- Yalan söylememe
- Hırsızlık yapmama

Bu değerler, yalnızca sosyal hizmet uygulamalarını yönlendirmekle kalmaz; aynı zamanda bireylerin mesleki sorumluluklarını yerine getirirken kendilerini denetlemelerine de olanak sağlar.

5. Sosyal Hizmette Değerlerin Rolü

- Değerler, sosyal hizmetin temel yapı taşlarından biridir ve uygulamalarda hangi bilgi ve becerinin kullanılacağını, hangi tutumların sergileneceğini belirler.

Değerler:

- Mesleğin amacını tanımlar,
- Uygulamada hangi davranışların doğru olduğunu gösterir,
- Sosyal hizmet uzmanının karar alma süreçlerini etkiler,
- Yasaların nasıl yorumlanacağına yön verir,
- Mesleki sınırlar, roller ve etik tepkiler açısından referans noktası oluşturur.

6. Sosyal Hizmette Yaygın Etik Konular

Sosyal hizmet uzmanları, uygulamalarda birçok etik sorumlulukla karşılaşır. Bu sorumluluklar dört ana başlık altında toplanabilir:

6.1. Birey Hakları ve Refahı

- Müracaatçının karar alma hakkı ve özerkliği ile sosyal hizmet uzmanının refahı artırma görevi arasında denge kurmak gerekebilir.

- Zorlayıcı müdahalelerde, bireyin iyiliği adına özgürlüğüne müdahale edip etmeme ikilemi yaşanabilir.

6.2. Kamu Refahı

- Müracaatçı dışında kalan grupların hakları, toplumun genel çıkarları ve kamu düzeni ile ilgili çatışmalar yaşanabilir.
- Örneğin gizlilik hakkı ile toplum güvenliği arasında denge sağlanmalıdır.

6.3. Eşitlik ve Baskı

- Farklı sosyal grupların eşit erişim haklarının sağlanması ve sistematik ayrımcılıkla mücadele edilmesi sosyal hizmet uzmanının görevidir.
- Farklılıkların tanınması ve eşitlik ilkesi çerçevesinde hizmet sunumu esastır.

6.4. Mesleki Roller ve Sınırlar

- Uzman; danışman, denetleyici, savunucu, müttefik ya da değerlendirici roller arasında uygun olanı seçmek durumundadır.
- Kişisel ilişki, politika, ideolojik yakınlık gibi etkenlerin profesyonel ilişkiye zarar vermemesi gerekir.

SOSYAL HİZMET MESLEK ETİĞİ

TARİHSEL GELİŞİM - ETİK DEĞERLER - MESLEKİ SORUMLULUKLAR - İLKELER

1. Sosyal Hizmet Meslek Etiğinin Tarihsel Gelişimi

- Sosyal hizmet meslek etiği, zaman içinde ortaya çıkan sosyal, politik ve mesleki ihtiyaçlara yanıt olarak gelişmiş ve evrimleşmiş; farklı dönemlerde farklı etik odaklar üzerinden yeniden şekillenmiştir.

Bu tarihsel gelişim süreci dört ana etik döngüyle açıklanabilir:

a) Moral Dönem (1900'ler)

- Meslek etiği bireysel ahlak anlayışı ve dinsel değerlerle şekillenmiştir.
- Yardım etme, merhamet, dini sorumluluk gibi bireysel motivasyonlar ön plandadır.

b) Değerler Dönemi (1960–1970)

- Sosyal adalet, sivil haklar, eşitlik ve sosyal reform gibi kolektif değerlerin mesleğe yön verdiği dönemdir.
- Sosyal hizmet uzmanları sosyal hareketlerle birlikte toplumdaki eşitsizliklere dikkat çekmiştir.

c) Etik Kuram ve Karar Verme Dönemi (1980'ler)

- Etik kuramların geliştiği ve profesyonel karar verme süreçlerinin önem kazandığı dönemdir.
- Sosyal hizmet mesleği etik karar verme modellerini geliştirmeye başlamıştır.
- Diğer meslek gruplarıyla (tıp, hukuk, hemşirelik vb.) eş zamanlı olarak etik literatür genişlemiştir.

d) Etik Standartlar ve Risk Yönetimi Dönemi (1990 sonrası)

- 1979'da 80 maddeye ulaşan etik kurallar 1993'te NASW tarafından güncellenerek daha kapsamlı, uygulanabilir ve evrensel hale getirilmiştir.
- Etik ikilemlerin yönetimi ve profesyonel sorumluluğun çerçevesi belirginleşmiştir.

2. Sosyal Hizmet Mesleğinin Temel Değerleri ve Etik İlkeleri

Reamer'a (2006) göre sosyal hizmet mesleğinin değerleri ve ilkeleri altı temel başlıkta ele alınır:

2.1. Hizmet (Service)

- Sosyal hizmet uzmanının birincil görevi, yardıma ihtiyaç duyan bireylerin ihtiyaçlarını karşılamak, sosyal sorunların çözümüne katkıda bulunmaktır.
- Bu hizmet gönüllülük, duyarlılık ve insani sorumluluk bilinci ile yerine getirilmelidir.

2.2. Sosyal Adalet (Social Justice)

- Sosyal hizmet uzmanı; yoksulluk, ayrımcılık, dışlanma gibi sosyal adaletsizliklerin giderilmesi için mücadele eder.
- Baskı altındaki grupların haklarını savunur, sistem düzeyinde sosyal değişimi destekler.
- Katılım, fırsat eşitliği ve bilgiye erişim hakkı garanti altına alınmalıdır.

2.3. Bireylerin Değerine ve Saygınlığına Saygı (Dignity and Worth of the Person)

- Her birey kendi değer yargıları ve kültürel kimliği çerçevesinde saygıya layıktır.
- Uzman, müracaatçının kendini ifade etmesine, karar alma süreçlerine katılmasına ve değişim potansiyelini fark etmesine destek olur.

2.4. İnsan İlişkilerinin Önemi (Importance of Human Relationships)

- İnsanlar arası ilişkiler sosyal değişim ve kişisel gelişim için önemli araçlardır.
- Sosyal hizmet uzmanı, birey-aile-toplum arasındaki bağları güçlendirmeye ve işbirliğini teşvik etmeye çalışır.

2.5. Dürüstlük (Integrity)

- Uzman mesleğin etik kurallarına, misyonuna ve değerlerine bağlı kalarak şeffaf, doğru ve sorumlu davranmalıdır.
- Kurum içinde ve dışında etik davranışı savunur, model olur.

2.6. Yeterlilik (Competence)

- Uzman bilgi, beceri ve değerlerini sürekli geliştirerek mesleki yeterliliğini artırmalıdır.
- Bilimsel bilgiye dayalı uygulamalar yapmalı ve hizmetin kalitesini yükseltmeye çalışmalıdır.

3. Mesleki Etik İlkelerin Uygulamadaki Görünümleri

- Etik ilkeler, yalnızca soyut değerleri değil, sosyal hizmet uzmanının günlük uygulamalarındaki davranış biçimini ve karar alma süreçlerini doğrudan şekillendirir.
- Bu ilkeler, meslek elemanının müracaatçıya, kuruma, meslektaşlarına, topluma ve mesleğe karşı taşıdığı sorumlulukları düzenleyen normatif ilkelerdir.

Örnek uygulamalar:

- Bir müracaatçının mahremiyetini korumak (dürüstlük ve saygı),
- Ayrımcılık yapmadan hizmet sunmak (sosyal adalet),
- Müracaatçının kendi hayatı hakkında karar almasını desteklemek (saygı),
- İş birliği ve diyalog yoluyla hizmet sunumunu güçlendirmek (ilişkilerin önemi).

4. Güncel Uygulama Alanlarında Etik Riskler ve Sorumluluklar

- Sosyal hizmet uzmanları, aile içi şiddet, çocuk istismarı, yaşlı ihmali, sığınmacı hizmetleri, ruh sağlığı müdahaleleri gibi hassas alanlarda çok yönlü etik ikilemlerle karşı karşıya kalabilir.
- Bu gibi durumlarda meslek ilkelerine bağlılık, etik karar verme modelleri, danışma ve süpervizyon süreçlerinden yararlanılması önemlidir.
- Etik kurallara uygun hareket edilmemesi durumunda hizmet kalitesinin düşmesi, müracaatçı zarar görmesi veya kurumsal güvensizlik oluşması söz konusu olabilir.

5. Ulusal ve Uluslararası Etik Kodların Önemi

- Etik kurallar, yalnızca bireysel uygulamaları yönlendirmekle kalmaz; aynı zamanda mesleğin kurumsal bütünlüğünü koruyan, kamuya karşı hesap verebilirliğini sağlayan bir yapıdır.
- Türkiye’de TSHMD (Türkiye Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği) tarafından yayımlanan etik ilkeler; uluslararası düzeyde ise IFSW (International Federation of Social Workers) ve NASW (National Association of Social Workers) etik kodları, mesleki uygulamalarda rehber olarak kullanılmaktadır.
- Etik ilkelerin evrensel bir dile sahip olması, sosyal hizmet mesleğinin kültürlerarası geçerliliğini ve meslekler arası iş birliğini güçlendirmektedir.

SOSYAL HİZMET MESLEĞİNİN DEĞERLERİ

TEMEL ETİK DEĞERLER - İLKESEL YAKLAŞIM - GÜNCEL UYGULAMA BAĞLAMLARI

1. Sosyal Hizmet Mesleğinde Değer Kavramı

- Değer, bireyin, toplumun ya da bir meslek grubunun neyin iyi, doğru ve önemli olduğuna dair sahip olduğu temel inançlar ve yönlendirici ilkeler bütünüdür.
- Sosyal hizmet mesleği, yalnızca teknik bilgi ve becerilere değil; aynı zamanda evrensel ve mesleğe özgü değerlere dayanarak insan onurunu ve toplumsal adaleti temel alan bir mesleki kimlik inşa eder.
- Değerler, sosyal hizmet uzmanının uygulamalarını yönlendiren ve karar alma süreçlerinde referans alınan temel dayanaklardır; bu nedenle mesleki yeterliliğin vazgeçilmez bir parçasıdır.

2. Sosyal Hizmet Mesleğinin Temel Değerleri ve İlgili Etik İlkeler

Sosyal hizmet mesleği **altı** temel değere dayalı olarak yapılandırılmıştır ve her bir değer, ilişkili olduğu etik ilkeyle birlikte açıklanmıştır.

2.1. Hizmet

Etik İlke:

- Sosyal hizmet uzmanlarının temel amacı, sosyal sorunlarla karşılaşan ve ihtiyaç hâlindeki bireylere yardım etmektir.
- Bu yardım, yalnızca mesleki bir görev değil; aynı zamanda topluma karşı etik bir yükümlülüktür.
- Uzmanlar, kendi sorumluluk alanlarında bireylerin ihtiyaçlarını karşılamak, yaşam kalitelerini yükseltmek ve hizmetleri erişilebilir hâle getirmek için bilgi, beceri ve değerlerini kullanarak müdahalede bulunurlar.

2.2. Sosyal Adalet

Etik İlke:

- Sosyal hizmet uzmanları, yoksulluk, ayrımcılık, dışlanma, işsizlik gibi sosyal adaletsizliklere karşı mücadele eder.

- Etnik, kültürel, cinsel, engellilik temelli ayrımcılıklara karşı hassasiyet geliştirir, baskı gören ve kırılgan gruplarla birlikte toplumsal dönüşüm için çalışırlar.
- Fırsat eşitliği, bilgiye erişim hakkı ve ortak katılımı destekleyici sosyal politikaları savunur ve geliştirirler.

2.3. Bireylerin Değer Yargıları ve Saygınlıkları

Etik İlke:

- Her birey benzersizdir ve kendi kültürel, sosyal, psikolojik bağlamında saygı görmeye layıktır.
- Sosyal hizmet uzmanı, müracaatçının özerkliğine ve kendi hayatı üzerinde söz sahibi olma hakkına saygı duyar, bireyin kendi kararlarını alma sürecini destekler.
- Uzman, danışanın kendi ihtiyaçlarını tanımlamasına ve değişim için potansiyelini kullanmasına katkı sağlar.

2.4. İnsan İlişkilerinin Önemi

Etik İlke:

- Sosyal hizmet, birey-toplum, birey-aile, birey-kurum gibi sosyal ilişkilerin iyileştirilmesi ve güçlendirilmesi aracılığıyla yürütülür.

- İnsan ilişkileri, bireylerin topluma entegrasyonu, psikososyal destek süreçleri ve dayanışmanın gelişimi açısından temel bir kaynak olarak görülür.
- Uzman, bu ilişkilerin niteliğini güçlendirecek yaklaşımlar geliştirir ve sürdürülebilirliği destekler.

2.5. Dürüstlük

Etik İlke:

- Sosyal hizmet uzmanı, uygulamalarında açık, şeffaf, güvenilir ve doğrucu bir tutum sergilemelidir.
- Kurumsal sadakatle mesleğin misyonuna ve etik standartlarına bağlı kalmalı, etik dışı uygulamaları teşhis etmeli ve bunlara karşı etik tutum sergilemelidir.
- Bu ilke, danışanla olan ilişkinin temelinde yer alan güvenin sürdürülebilirliğini sağlar.

2.6. Yeterlik

Etik İlke:

- Sosyal hizmet uzmanı, bilgi, beceri ve değerlerini güncel tutmak, mesleki gelişimine sürekli yatırım yapmak ve bilimsel bilgiye dayalı uygulamalar yürütmek zorundadır.
- Mesleki yetkinliğini artırmak için eğitimlere katılmalı, süpervizyon almalı ve alan yazını takip etmelidir.

- Kendi sınırlarını bilerek yetkin olmadığı alanlarda hizmet vermemeli, gerektiğinde başka uzmanlara yönlendirme yapmalıdır.

3. Sosyal Hizmette Değerlerin Uygulamadaki Yansımaları

- Sosyal hizmet uzmanı, etik değerleri yalnızca teorik bilgi olarak değil; kurum içi iletişimden müdahale süreçlerine, kayıt tutma biçiminden kriz yönetimine kadar tüm mesleki faaliyetlerinde somut biçimde uygulamak zorundadır.

Uygulama örnekleri:

- Bir mülteciyle çalışırken kültürel duyarlılık gösterilmesi (saygı),
- Kadın sığınma evi sürecinde karar verme hakkının desteklenmesi (özerklik),
- Engelli bireylerin sosyal yaşama katılımı için politika geliştirme (sosyal adalet),
- Çocuk ihmali vakalarında ihmal edilmeden etik bildirimlerin yapılması (dürüstlük ve koruyuculuk).

4. Uluslararası Etik Belgelerde Değer Sisteminin Yeri

Uluslararası Etik Belgeler (IFSW, NASW, IASSW) sosyal hizmet değerlerini şu ana temalar etrafında şekillendirir:

- İnsan hakları
- Sosyal sorumluluk
- Mesleki saygınlık
- Toplum refahı
- Bireylerin kendi yaşamlarını yönlendirme hakkı

Türkiye’de bu değerler Türkiye Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği tarafından yayımlanan Etik Kurallar Belgesi ile ulusal düzeyde güvence altına alınmıştır.

SOSYAL HİZMET UZMANLARININ ETİK SORUMLULUKLARI

ETİK BOYUTLAR, MÜRACAATÇIYA KARŞI SORUMLULUKLAR, UYGULAMA İLKELERİ

1. Sosyal Hizmet Etiğinde Etik Sorumlulukların Boyutları

- Sosyal hizmet mesleği, hem bireyle hem kurumla hem de toplumla doğrudan etkileşim hâlinde yürütülen bir uygulama alanı olduğu için etik sorumluluklar çok boyutlu bir yapıya sahiptir.
- Sosyal hizmet uzmanının etik yükümlülükleri yalnızca müracaatçıya yönelik değil; meslektaşlarına, kuruma, topluma ve mesleğin kendisine karşı da belirli standartlarla tanımlanmıştır.

Genel olarak sosyal hizmet uzmanlarının etik sorumlulukları beş ana başlık altında toplanır:

- Müracaatçılara karşı etik sorumluluklar
- Meslektaşlara karşı etik sorumluluklar
- Uygulama ortamına karşı etik sorumluluklar
- Meslek elemanı olarak bireysel sorumluluklar
- Mesleğe ve topluma karşı etik sorumluluklar

2. Müracaatçılara Karşı Etik Sorumluluklar

2.1. Müracaatçıya Bağlılık

- Sosyal hizmet uzmanı, müracaatçının yararını temel alan bir ilişki yürütmeli ve bireyin yaşam kalitesini artırmaya yönelik çalışmalıdır.
- Hizmet sürecinde danışanın ihtiyaçları, hedefleri ve özerkliği öncelik taşır.

2.2. Kendi Kararını Verme Hakkı (Özerklik)

- Müracaatçının kendi yaşamıyla ilgili kararları almasına saygı duyulmalı, uzman yalnızca rehberlik etmeli ve yönlendirmede bulunmalıdır.
- Zorlayıcı müdahaleler ancak ciddi zarar riski varsa gerekçelendirilebilir.

2.3. Bilgilendirilmiş Onay

- Tüm müdahaleler öncesinde müracaatçıya uygulama hakkında açık ve anlaşılır bilgi verilerek onayı alınmalıdır.
- Bu süreçte dil, okuryazarlık, zihinsel kapasite gibi faktörler dikkate alınmalıdır.

2.4. Yetkinlik

- Uzman, yalnızca kendi yetkinlik sınırları içinde kalmalı, yeterli bilgi ve beceriye sahip olmadığı durumlarda başka uzmanlara yönlendirme yapmalıdır.

2.5. Kültürel Yetkinlik ve Sosyal Farklılıklara Saygı

- Irk, etnik köken, din, cinsiyet, yaş, engellilik gibi tüm farklılıklar göz önünde bulundurularak kültürel duyarlılık içinde hizmet verilmelidir.

2.6. İlgili Çatışmaları

- Uzman, mesleki ve kişisel çıkarları arasında çelişki yaratabilecek durumlardan kaçınmalı, danışanla çıkar ilişkisi içine girmemelidir.

2.7. Mahremiyet ve Gizlilik

- Danışanın özel bilgileri gizli tutulmalı, yalnızca ilgili durumlar ve kanuni yükümlülükler doğrultusunda paylaşılmalıdır.
- Gizliliğin ihlali, ancak ciddi zarar riski veya yasal zorunluluk durumunda gerekçelendirilebilir.

2.8. Kayıtlara Ulaşma Hakkı

- Danışan, kendisiyle ilgili kayıtlara erişim hakkına sahiptir; ancak bu erişim bireyin ruh sağlığına ya da diğer bireylere zarar verecekse sınırlanabilir.

3. Müracaatçı ile Etik İlişkinin Sınırları

3.1. Cinsel İlişki Yasağı

- Sosyal hizmet uzmanı, müracaatçı ile hiçbir biçimde cinsel ilişki ya da cinsel çağrışım içeren davranışlar kurmamalıdır.

3.2. Fiziksel Temas

- Fiziksel temas, mesleki sınırlar çerçevesinde, danışanın onurunu zedelemeyecek şekilde yürütülmelidir.

3.3. Cinsel Taciz

- Uzmanın sözlü, davranışsal ya da fiziksel düzeyde hiçbir şekilde cinsel taciz oluşturacak eylemde bulunması kesinlikle etik dışıdır.

3.4. Küçük Düşürücü Dil Kullanımı

- Uzman, danışanın değerini küçümseyen, yargılayan ya da damgalayıcı bir dil kullanmaktan kaçınmalıdır.

4. Hizmet Erişimi, Süreklilik ve Sonlandırma Sorumluluğu

4.1. Hizmet İçin Ödeme

- Ücretli hizmetlerde ödeme koşulları dürüstlükle açıklanmalı, hizmetin niteliğini ve tarafsızlığını etkileyecek maddi ilişkilere girilmemelidir.

4.2. Karar Verme Kapasitesine Sahip Olmayan Müracaatçılar

- Müracaatçının zihinsel, psikolojik veya hukuki olarak karar veremeyecek durumda olması hâlinde, etik sorumluluk aile, kurum veya yasal temsilcilerle iş birliği içinde yürütülmelidir.

4.3. Hizmetin Kesintiye Uğraması

- Uzman; taşınma, görev değişikliği, izin gibi durumlarda hizmetin sürekliliğini sağlamalı, danışanı bilgilendirerek süreci planlamalıdır.

4.4. Hizmetin Sonlandırılması

- Müracaatçı ile yapılan hizmet ilişkisinin sonlandırılması, sürecin etik biçimde tamamlandığına dair değerlendirmeler sonrası gerçekleşmeli ve müracaatçı zarara uğratılmamalıdır.

MÜRACAATÇIYA KARŞI ETİK SORUMLULUKLAR

TEMEL İLKELER - GÜNCEL ÖRNEKLER - HAKLAR, ÖZERKLİK ve GİZLİLİK

1. Müracaatçılara Yönelik Etik Sorumlulukların Temel Çerçevesi

- Sosyal hizmet uzmanlarının müracaatçılara karşı sorumlulukları, yalnızca mesleki bilgi ve beceri temelinde değil; bireyin insan onuruna saygı, özerklik, kültürel çeşitliliğe duyarlılık ve gizlilik gibi evrensel etik ilkeler temelinde biçimlenmektedir.
- Etik sorumluluklar; müracaatçının güvenliğini, haklarını, değerlerini ve mahremiyetini korumaya odaklanırken, aynı zamanda uzman ile müracaatçı arasındaki profesyonel sınırları da tanımlar.

2. Temel Etik Sorumluluklar ve Uygulamadaki Yansımaları

2.1. Müracaatçıya Bağlılık

- Uzman, müracaatçının kimliği, kökeni ya da yaşam tarzı ne olursa olsun ona karşı eşit, adil ve tarafsız hizmet sunmakla yükümlüdür.
- Etnik, kültürel ya da dini farklılıklar, hizmetin niteliğini değiştirmemeli; ayrımcılık yapılmamalıdır.

2.2. Kültürel Yetkinlik ve Sosyal Farklılıklara Duyarlılık

- Uzman, kültürel bağlamı tanımadan yürütülen müdahalelerin etkisiz kalabileceğini bilmeli, hizmet sunduğu toplumun kültürel ritüellerini ve değer sistemini anlamaya çalışmalıdır.
- Yas, ölüm, travma gibi hassas alanlarda kültürün bireysel yaşantılar üzerindeki etkisi dikkate alınmalıdır.

2.3. Kendi Kaderini Belirleme Hakkı (Özerklik)

- Müracaatçının kendi yaşamı hakkında karar verebilme hakkı korunmalı, uzman bu süreci desteklemeli ve yönlendirici değil rehber olmalıdır.
- Ancak bu özerklik, başkasının yaşam hakkını tehlikeye atıyorsa, örneğin bulaşıcı bir hastalığın saklanması gibi durumlarda, uzman bu bilgiyi ilgili kişi ya da kurumla paylaşmakla etik olarak yükümlüdür.

2.4. Mahremiyet ve Gizlilik

- Gerekmedikçe müracaatçıdan özel ya da hassas bilgi istenmemeli; alınan tüm bilgiler gizlilik ilkesi çerçevesinde korunmalıdır.
- Paylaşılan bilgiler yalnızca doğrudan hizmet süreci ile ilgili personel tarafından görülmelidir.
- Kurum içi erişim, görev yetkisiyle sınırlı tutulmalıdır.

2.5. Bilgilendirilmiş Onam

- Uzman, müracaatçıyla ilk temasında kim olduğunu, hangi kurumdan geldiğini, ne amaçla orada bulunduğunu ve yapılacak işlemleri açıkça belirtmelidir.
- Müracaatçının bilgiye dayalı onayı alınmadan hiçbir uygulamaya başlanmamalıdır.

2.6. Kayıtlara Ulaşma Hakkı

- Müracaatçı, kendi geçmişine ilişkin kayıtlara ulaşmak isteyebilir; ancak bu süreçte kayıtların içerdiği bilgilerin ruhsal etkileri göz önünde bulundurularak uygun bir planlama yapılmalı, gerekirse bilgiler parça parça ve destekleyici yaklaşımla sunulmalıdır.

3. Hizmet Sürecinin Etik Sınırları

3.1. Hizmetlerin Kesintiye Uğramaması

- Uzman, hizmetin kesintiye uğramaması için özel hayatında müracaatçılarla maddi çıkar ilişkisine girmemeli; onları iş gücü ya da hizmet aracı olarak kullanmamalıdır.
- Bu tür ilişkiler, mesleki tarafsızlığı zedeler ve hizmetin bütünlüğüne zarar verir.

3.2. Hizmet Karşılığında Maddi Değer Kabul Etmeme

- Uzman, hizmetin karşılığında maddi ya da ayni bir çıkar elde etmemeli; bu tür teklifler nazikçe reddedilmelidir.
- Minnet göstergesi olarak sunulan hediyeler, profesyonel etik sınırları ihlal etme riski taşır.

3.3. Küçük Düşürücü Dil Kullanımı

- Müracaatçıya yönelik her türlü yazılı ya da sözlü iletişim saygılı olmalı; özellikle yoğun başvuru dönemlerinde yaşanan mesleki tükenmişlik durumları müracaatçının onurunu zedeleyecek dil kullanımına neden olmamalıdır.

4. İkincil Etik Sorunlar

4.1. Zorlayıcı Müdahale Durumları

- Bazı durumlarda müracaatçının iyiliği için gönülsüzce yapılan müdahaleler gerekebilir. Bu tür durumlarda danışanın hakları ile kamu güvenliği dengelenmelidir.

4.2. Bilgi Paylaşımı ve Yasal Bildirim

- Çocuk istismarı, aile içi şiddet ya da intihar riski gibi durumlarda, gizlilik ilkesine rağmen bilgi paylaşımı yapılabilir; ancak bu paylaşım yalnızca ilgili yasal mercilerle ve gerekçeli biçimde yapılmalıdır.

MESLEKTAŞLARA KARŞI ETİK SORUMLULUKLAR

SAYGI, GİZLİLİK, İŞBİRLİĞİ, ÇATIŞMA YÖNETİMİ ve MESLEKSEL GÖZETİM

1. Sosyal Hizmette Meslektaş İlişkilerinin Etik Boyutu

- Sosyal hizmet mesleği, iş birliği ve dayanışma temelinde yürütülen bir meslek olması nedeniyle, meslektaşlar arası ilişkilerde etik davranış biçimlerinin geliştirilmesi ve sürdürülmesi mesleğin etik yapısının önemli bir unsurudur.
- Sosyal hizmet uzmanları, meslektaşlarına karşı saygılı, dürüst, güvenilir, destekleyici ve yapıcı ilişkiler kurmakla yükümlüdür.
- Bu ilişkilerde gizlilik, mesleki sadakat, bilgi paylaşımı ve meslektaşın yeterliliğine saygı temel değerler arasında yer alır.

2. Meslektaşlara Karşı Etik Sorumluluklar

2.1. Saygı

- Her sosyal hizmet uzmanı, diğer uzmanların bilgi birikimine, deneyimine, görüşüne ve mesleki uygulamalarına saygı göstermek zorundadır.

- Etik tartışmalarda ya da kurumsal görüş ayrılıklarında kişisel saldırıdan kaçınılmalı, görüş farklılıkları profesyonel çerçevede ele alınmalıdır.

2.2. Gizlilik

- Meslektaşların hizmet sürecinde paylaştığı danışan bilgileri veya kişisel veriler kesinlikle üçüncü kişilerle paylaşılmamalı; gizlilik ilkesi yalnızca müracaatçıya değil, meslektaşla karşı da titizlikle uygulanmalıdır.
- Ortak hizmet yürütülen durumlarda, bilgi paylaşımı yalnızca danışanın yararına ve etik ilkeler çerçevesinde yapılmalıdır.

2.3. Disiplinlerarası İşbirliği

- Sosyal hizmet uzmanı, psikolog, psikiyatrist, öğretmen, doktor gibi farklı meslek mensuplarıyla çalışırken; hem kendi mesleki sınırlarını korumalı hem de diğer mesleklerin uzmanlık alanına saygı göstermelidir.
- Bu iş birliğinin amacı, müracaatçının en bütüncül ve etkili hizmeti almasını sağlamaktır.

3. Meslektaşlarla Yaşanan Çatışmalarda Etik Tutum

3.1. Meslektaşların Yer Aldığı Çatışmalar

- Kurumsal ya da mesleki farklılıklar nedeniyle ortaya çıkabilecek anlaşmazlıklarda, etik dışı davranışlardan kaçınılmalı ve çözüm arayışında profesyonellik korunmalıdır.

3.2. Konsültasyon

- Bir sosyal hizmet uzmanı, karar vermekte zorlandığında ya da bir konuda mesleki desteğe ihtiyaç duyduğunda meslektaşından etik sınırlar çerçevesinde görüş alabilir.
- Bu süreçte hem müracaatçının gizliliği hem de meslektaşın değerlendirme sınırları korunmalıdır.

3.3. Hizmetlere Yönlendirme (Havale)

- Uzman, yetkin olmadığı alanlarda hizmet verirken etik ilkelere uygun olarak danışanı uygun başka bir uzmana yönlendirmelidir.
- Bu yönlendirme, danışanın yararına ve bilgiye dayalı onam çerçevesinde olmalı; kurumlar arası geçişler etik dikkatle yürütülmelidir.

4. Meslektaşların Mesleki Davranışlarıyla İlgili Sorumluluklar

4.1. Meslektaşların Zayıf Yönleri

- Bir meslektaşın zayıf yönleri mesleki işlevselliğini zedeleyecek düzeydeyse, uzman bu konuda gözlemci konumunu kötüye kullanmadan rehberlik etmeli ya da süpervizöre bildirmelidir.

• 4.2. Meslektaşların Yetersizliği

- Uzman, bir meslektaşın görevlerini yerine getirmede sürekli olarak yetersiz kaldığını gözlemlerse, durumu öncelikle etik sorumluluk bilinciyle değerlendirmeli, süpervizör ya da kurum amirine uygun biçimde raporlamalıdır.

4.3. Etik Olmayan Davranışlar

- Meslektaşların danışanla uygunsuz ilişki kurması, gizliliği ihlal etmesi, maddi çıkar sağlaması gibi açık etik ihlallerde; uzman bu davranışları görmezden gelemmez, etik ilkelere bağlı olarak harekete geçmelidir.
- Bu tür ihlaller, hem kuruma hem meslek kuruluşlarına gerekçeli biçimde bildirilmelidir.

5. Cinsel Sınırlar ve Taciz

5.1. Cinsel İlişki Yasağı

- Sosyal hizmet uzmanı, herhangi bir meslektaşı ile iş ilişkisi içinde bulunduğu sürece profesyonel sınırları korumalı, duygusal ya da cinsel ilişki kurmaktan kaçınmalıdır.

5.2. Cinsel Taciz

- Meslek ortamında yapılan her türlü cinsiyetçi, aşağılayıcı, imalı söz ve davranış cinsel taciz kapsamında değerlendirilir ve bu durumlar açık biçimde etik dışı olarak tanımlanır.

- Böyle bir durumla karşılaşan uzmanlar yalnızca kurum içi değil, etik kurullar ya da yasal merciler üzerinden de haklarını savunmalıdır.

UYGULAMA ORTAMINA İLİŞKİN ETİK SORUMLULUKLAR

SÜPERVİZYON - EĞİTİM - PERFORMANS - KAYIT - YÖNETİM - ÇATIŞMA

1. Süpervizyon ve Konsültasyon Sorumluluğu

Sosyal hizmet uzmanları, uygulama ortamlarında meslektaşları, stajyerler ya da yeni başlayan personel için etkili süpervizyon ve danışma sistemleri geliştirmekle yükümlüdür.

Süpervizör olarak görev alan uzmanlar:

- Yalnızca kendi bilgi ve becerilerinin sınırları içinde süpervizyon vermelidir.
- Süpervizyon sürecinde açık, anlaşılır sınırlar koymalı; rol, sorumluluk ve beklentileri net biçimde tanımlamalıdır.
- Performans değerlendirmelerinde adil, tarafsız ve saygılı olmalı; geri bildirim verirken yıkıcı değil yapıcı bir yaklaşım benimsemelidir.

2. Eğitim ve Öğretim Sorumluluğu

Uygulama alanında stajyer öğrenci yetiştiren sosyal hizmet uzmanları, yalnızca kendi yetkin oldukları alanlarda bilgi aktarmalı, güncel literatüre hâkim olmalı ve etik ilkeleri uygulamalı olarak öğretmelidir.

Alan eğiticileri:

- Öğrencilerin uygulama sürecini adil ve objektif ölçütlerle değerlendirmelidir.
- Öğrencilerle arasındaki profesyonel sınırları korumalı, duygusal ya da kişisel yakınlaşmadan kaçınmalıdır.
- Öğrencilerin uygulama yaptığı danışanlara hizmet sunumu durumunda, danışanların bu duruma dair bilgilendirilmesini sağlamalıdır.

3. Performans Değerlendirme Sorumluluğu

Başkalarının mesleki performansını değerlendirme sorumluluğu üstlenen sosyal hizmet uzmanları:

- Değerlendirmelerini açıkça belirlenmiş objektif kriterlere dayanarak yapmalı,
- Değerlendirme sürecini profesyonellik, saygı ve güven ilkeleri doğrultusunda yürütmelidir.
- Kişisel önyargı ya da ilişkilere dayalı değerlendirmelerden kaçınmalıdır.

4. Müracaatçı Kayıtlarına Yönelik Etik İlkeler

Sosyal hizmet uzmanı, hizmet sunduğu müracaatçılara ilişkin kayıtları:

- Zamanında, eksiksiz ve doğru biçimde tutmalı; kayıtlar hizmet sunumunu kolaylaştırmalı ve gerektiğinde izlenebilir olmalıdır.
- Belgelerde yalnızca hizmet sunumu için gerekli bilgiler yer almalı, özel yaşamın gizliliği korunmalıdır.
- Hizmet tamamlandıktan sonra da kayıtlar saklanmalı ve kurum arşiv sistemi içinde erişilebilir olmalıdır.

5. Müracaatçının Başka Kurumdan Gelmesi Durumunda Sorumluluk

Bir danışan daha önce başka bir kurum ya da uzmandan hizmet almışsa, yeni uzman:

- Mevcut hizmet ihtiyacını dikkatle değerlendirerek, önceki sürecin devamı niteliğinde bir plan yapmalıdır.
- Gerekiyorsa önceki kurumla ya da uzmanla konsültasyon yapmalı; bu süreç danışanın izniyle yürütülmelidir.
- Danışana tekrar hizmet sunulmasının getireceği olası fayda ve zararlar açıkça değerlendirilmelidir.

6. Yönetim Sorumluluğu

Yönetici pozisyonundaki sosyal hizmet uzmanları:

- Kurum içi ve dışı kaynakların etkin kullanımını sağlamalı; müracaatçı ihtiyaçlarına uygun hizmet modelleri geliştirmelidir.
- Kurum çalışanlarının etik ilkelere uygun biçimde çalışabilmesi için gerekli altyapıyı, süpervizyonu ve etik rehberliği sağlamalıdır.
- Etik ihlalleri önleyici politikalar üretmeli, etik dışı uygulamalara karşı yaptırım yollarını açık tutmalıdır.

7. Sürekli Eğitim ve Personel Yetiştirme

- Süpervizör ve yöneticiler, hizmet kalitesini artırmak için meslek elemanlarının sürekli eğitimi konusunda sorumluluk taşır.
- Personelin mesleki gelişimini destekleyici planlar hazırlanmalı, eğitim kaynaklarına erişim sağlanmalı, bilimsel gelişmeler kuruma entegre edilmelidir.

8. İşverenlere Karşı Etik Taahhütler

Sosyal hizmet uzmanları:

- Etik ilkelere duyarlı politika, prosedür ve uygulamalara sahip kurumlarla çalışmayı tercih etmeli; mesleki uygulamalarda işverenin etik farkındalığını geliştirmek için girişimde bulunmalıdır.
- Kurumun uygulamaları sosyal hizmet etik ilkeleriyle çatışıyorsa, bu uygulamaların değiştirilmesi için kurumsal ve toplumsal girişim yollarını kullanmalıdır.
- Ayrımcılığı önleyici istihdam politikaları geliştirilmesini desteklemeli, hizmet kalitesine uygun personel seçiminde rol almalıdır.

9. Yönetim -Çalışan Uyuşmazlıklarında Etik Duruş

Sosyal hizmet uzmanları, çalışma koşullarının iyileştirilmesi ve hizmet kalitesinin yükseltilmesi için sendikalara ya da sivil toplum kuruluşlarına katılabilir.

İş bırakma ya da grev gibi kolektif eylemlere katılırken:

- Meslek etik değerleri göz önünde bulundurulmalı,
- Müracaatçının zarar görmemesi için stratejik planlama yapılmalı,
- İlgili mevzuat ve yasal sınırlar dikkate alınarak hareket edilmelidir.

MESLEK ELEMANI OLARAK SOSYAL HİZMET UZMANININ SORUMLULUKLARI

YETKİNLİK - AYRIMCILIK - KİŞİSEL TUTUM - TEMSİL - TELİF - ETİK KARARLAR

1. Yetkinlik ve Profesyonel Yeterlilik

- Sosyal hizmet uzmanları yalnızca bilgi, beceri ve deneyim açısından yeterli oldukları alanlarda sorumluluk üstlenmeli; yetkin olmadıkları bir alanda mesleki faaliyet yürütmekten kaçınmalıdır.
- Yetkinliğin sağlanması için uzman, sürekli mesleki gelişim ilkesi doğrultusunda kendini güncellemekle; bilimsel gelişmeleri, etik standartları ve uygulama yöntemlerini takip etmekle yükümlüdür.
- Uygulamada meslek etiğine ilişkin geçerli bilgiler temel alınmalı; sezgiye ya da kişisel deneyime dayalı uygulamalar, mesleki bilgiyle desteklenmelidir.

2. Ayrımcılık Karşıtlığı

- Sosyal hizmet uzmanı; ırk, etnik köken, din, mezhep, cinsiyet, yaş, engellilik durumu, cinsel yönelim, siyasi görüş, medeni durum gibi farklılıklar temelinde ayrımcılık yapmamalı, bu tür ayrımcı uygulamalara göz yummamalı, kolaylaştırıcı olmamalı ve iş birliğine girmemelidir.

- Kurum içinde ya da hizmet sunumunda ortaya çıkabilecek dolaylı ayrımcılık uygulamaları da etik dışı sayılır ve sosyal hizmet uzmanı bu uygulamalara müdahil olmamalıdır.
- Eşitlikçi hizmet sunumu; sosyal hizmetin temel değerlerinden biri olup, ayrımcılıkla mücadele sadece bireysel bir tutum değil, kurumsal bir sorumluluktur.

3. Kişisel Tutum ve Mesleki Sorumluluk

- Sosyal hizmet uzmanı, kendi kişisel inançları, değerleri, yaşam tarzı veya politik görüşleri ne olursa olsun; bu bireysel tutumlarının mesleki sorumluluklarını gölgelemesine ya da hizmet kalitesini etkilemesine izin vermemelidir.
- Profesyonel rol ile kişisel kimlik arasındaki çizgi dikkatle korunmalı; mesleki ilişki alanı içinde bireysel duyguların danışan ilişkisine yön vermesi engellenmelidir.

4. Dürüstlük ve Etik Uygulama

- Sosyal hizmet uzmanı, meslekî faaliyeti sırasında ya da dışında, dürüst olmayan ya da hileli işlere katılmamalı; başkalarının bu tür davranışlarına göz yummamalı ve etik dışı davranışlarla ilişkilendirilmemeye özen göstermelidir.
- Uzman, kendisiyle ilişkilendirilen açıklamalarda doğru beyanlarda bulunmalı, aldatıcı tanıtımlardan kaçınmalı ve mesleğin itibarını zedeleyecek davranışlardan uzak durmalıdır.

5. Zayıf Yönler ve Mesleki Performans

Sosyal hizmet uzmanı; fiziksel, zihinsel veya ruhsal sağlık sorunları, ekonomik güçlükler, ailevi problemler ya da mesleki tükenmişlik gibi bireysel sorunların hizmet sunduğu bireylere zarar vermesine izin vermemelidir.

Bu gibi durumlar performansı etkiliyorsa uzman:

- Gerekirse profesyonel yardım almalı,
- İş yükünü azaltmalı,
- Daha uygun bir pozisyona geçmeli ya da
- Süpervizörle işbirliği yaparak danışan güvenliğini korumalıdır.

6. Temsil Sorumluluğu

- Sosyal hizmet uzmanı kamuoyuna yönelik beyanlarda ya da sosyal medya paylaşımlarında kişisel görüşlerini mesleki görüşten ayırmalı; hangi açıklamanın bireysel, hangisinin kurumu ya da mesleği temsilen yapıldığını açıkça belirtmelidir.
- Uzman, yalnızca bilgi ve yetkinlik sahibi olduğu konularda kamuya açıklamalarda bulunmalı; mesleki sınırlarını aşarak yanlış yönlendirici ya da eksik bilgi paylaşımından kaçınmalıdır.

7. Israrlı Talepler ve Mesleki Sınırlar

Sosyal hizmet uzmanı, müracaatçıların içinde bulundukları kırılganlık, baskı ya da yönlendirme etkisi altındaki taleplerine karşı etik bir duruş sergilemeli ve hizmet sunumu dışında beklentileri yerine getirmemelidir.

Özellikle şu durumlara dikkat edilmelidir:

- Tanıklık etme,
- Bonservis verme,
- Referans olma,
- Onaylama gibi konularda müracaatçılardan gelen ısrarcı talepler karşısında tarafsızlık ve mesleki sınırlar gözetilerek açık ve nazik bir şekilde gerekçeli ret sunulmalıdır.

8. Telif Hakkı ve İtibarın Kabulü

- Sosyal hizmet uzmanı, yalnızca kendisinin fiilen katkı sunduğu ya da yazımında, uygulanmasında, değerlendirilmesinde yer aldığı çalışmaların sorumluluğunu üstlenmeli; herhangi bir fikrî çalışmayı sahiplenmeden önce özgün katkısını açıkça belirtmelidir.
- Diğer kişilerin emeği, katkısı ya da yazılı ürünleri, atıf verilerek ve katkı düzeyi açıklanarak belirtilmeli; intihalden kaçınılmalıdır.

SOSYAL HİZMET MESLEĞİNE İLİŞKİN ETİK SORUMLULUKLAR

MESLEKSEL BÜTÜNLÜK - STANDARTLAR - ARAŞTIRMA - YAYIN - GİZLİLİK - KATILIMCI HAKLARI

1. Sosyal Hizmet Mesleğinin Bütünlüğünü Koruma

Sosyal hizmet uzmanları, mesleğin temel değerlerini, etik ilkelerini ve yöntem bilgilerini korumak ve bu alanların gelişimine katkıda bulunmakla yükümlüdür.

Bu amaç doğrultusunda:

- Meslek etiği ve uygulamaları hakkında eleştirel düşünmeli ve sorumlu analizler yapmalı,
- Bilgi temellerine katkı sunacak araştırma, eğitim, danışmanlık ve toplum bilgilendirme etkinliklerine katılım göstermeli,
- Mesleğin toplumdaki temsiline ve mesleki literatüre düzenli katkı sağlamalıdır.

Etik bir sorumluluk olarak sosyal hizmet uzmanı, yalnızca mevcut mesleki bilgileri sürdürmekle kalmaz; aynı zamanda yeni gelişen sosyal gereksinimlere karşılık verecek yeni yöntemlerin izlenmesini ve desteklenmesini sağlamalıdır.

2. Mesleki Standartları Yükseltme

- Uzmanlar, uygulamada mesleki standartların yükseltilmesi, etkin ve etik dışı uygulamaların önlenmesi için aktif çaba göstermeli; mesleki gelişim süreçlerinde liderlik rolü üstlenmelidir.
- Eğitim, süpervizyon, meslek örgütlerine katılım ve kamuya yönelik savunuculuk faaliyetleri, bu sorumluluğun yerine getirilmesinde etkili araçlardır.

3. Araştırma ve Değerlendirme Sorumlulukları

3.1. Değerlendirme Yükümlülüğü

- Sosyal hizmet uzmanı, politika ve programların etkisini değerlendirmeli; bu değerlendirmeleri karar alma süreçlerine entegre etmelidir.
- Değerlendirme süreci bilimsel ve etik kurallar doğrultusunda yürütülmelidir.

3.2. Araştırma Sorumluluğu

- Uzmanlar, sosyal hizmet literatürüne katkı sunmak amacıyla araştırmalar yapmalı; bu araştırmaların geçerlilik ve güvenilirlik düzeyini kontrol etmeli ve etik kurallara uygunluğunu gözetmelidir.

3.3. Katılımcı Hakları

- Araştırmaya katılan bireylerin gizliliği ve onuru korunmalı, araştırmaya katılım isteğe bağlı tutulmalı ve bilgilendirilmiş onam alınmalıdır.

- Bilgilendirme sürecinde; araştırmanın amacı, kapsamı, süresi, olası yararları ve riskleri açıkça anlatılmalı, gerekirse yazılı onay alınmalıdır.
- Çocuk, engelli ya da yasal temsilci gerektiren bireylerde ayrıca vasi ya da ebeveyn onayı alınmalı; onam süreci bireyin anlayabileceği şekilde yürütülmelidir.

4. Etik Araştırma Uygulama Standartları

4.1. Doğal Gözlem ve Arşiv Araştırmaları

- Bu tür araştırmalarda onam prosedürlerinin dışına çıkılması yalnızca başka bir yolun mümkün olmaması ve araştırmanın bilimsel faydasının yüksek olması hâlinde değerlendirilebilir.
- Ancak bu istisnalar etik kurul onayı ile yürütülmeli; araştırma süreci titizlikle tasarlanmalıdır.

4.2. Gizlilik ve Verilerin Korunması

- Araştırmalarda katılımcıların kimlikleri gizli tutulmalı; isimler ya da tanımlayıcı bilgiler kullanılmamalı, veriler yalnızca etik ilkelere uygun kişilerle paylaşılmalıdır.
- Araştırma sonunda verilerin nasıl korunacağı ya da imha edileceği katılımcıya bildirilmelidir.

4.3. Bilgi Doğruluğu

- Araştırma sonuçları gerçeğe uygun biçimde yayımlanmalı; sonuçlar kasıtlı biçimde çarpıtılmamalı, yanlışlık tespit edildiğinde açıkça düzeltilmelidir.

5. Çıkar Çatışmaları ve Çiftli İlişkiler

- Sosyal hizmet uzmanı; araştırma veya değerlendirme süreçlerinde katılımcılarla çıkar ilişkisine girmemeli; akademik, finansal ya da duygusal ilişkilerden doğabilecek etik dışı durumlara karşı duyarlı olmalıdır.
- Olası çıkar çatışmaları açıkça katılımcılarla paylaşılmalı ve çözüm süreci onların hakları gözetilerek planlanmalıdır.

6. Etik Sorumluluğu Yaygınlaştırma

- Sosyal hizmet uzmanı, yalnızca kendi uygulamalarında değil; öğrencilerinin, meslektaşlarının ve kurumunun araştırma ve değerlendirme süreçlerinde etik sorumluluğu gözetmesini sağlamalıdır.
- Mesleki çevresini etik davranışa yönlendirmek için örnek olmalı, rehberlik etmeli ve gerektiğinde etik rehberlik mekanizmalarını harekete geçirmelidir.

TOPLUMA İLİŞKİN ETİK SORUMLULUKLAR

SOSYAL REFAH - KATILIM - ACİL HİZMETLER - SAVUNUCULUK - KÜLTÜREL YETERLİLİK

1. Sosyal Refahın Geliştirilmesi

- Sosyal hizmet uzmanları, yalnızca bireysel müdahalelerle değil; toplumun tümünü kapsayan yapısal dönüşüm süreçlerine katkı sağlayarak bölgesel ve ulusal düzeyde sosyal refahın artırılması amacıyla görev üstlenmelidir.
- Bu kapsamda uzman, yaşam koşullarının iyileştirilmesi, hizmetlere erişimin kolaylaştırılması ve hak temelli sosyal politikaların oluşturulması yönünde etkin rol almalı, sosyal adaletin gerçekleşmesini sağlayan yapılarla iş birliği yapmalıdır.
- Sosyal hizmet uzmanının bu bağlamdaki temel rolü, bireylerin ve grupların haklarını savunmak, yoksulluğun, dışlanmanın ve eşitsizliğin önlenmesine dönük stratejilere katkı sunmak ve toplumun genel refah düzeyini artırmaktır.

2. Toplum Katılımının Güçlendirilmesi

- Sosyal hizmet uzmanları, toplumun tüm kesimlerinin özellikle kırılgan grupların, sosyal politikaların oluşturulması, uygulanması ve izlenmesi süreçlerine aktif katılımını kolaylaştırmak ve teşvik etmekle yükümlüdür.

- Katılımcı süreçlerin güçlendirilmesi için; mahalle meclisleri, danışma kurulları, gönüllülük sistemleri, halk toplantıları gibi araçların yaygınlaştırılması önemlidir.
- Bu katılımın gerçekçi ve etkili olması için bilgiye erişim, ifade özgürlüğü ve karar süreçlerine etki etme olanakları sağlanmalıdır.

3. Toplumun Acil Gereksinimlerine Yanıt Verme

- Doğal afetler, savaşlar, göçler, ekonomik krizler ve salgın hastalıklar gibi durumlarda sosyal hizmet uzmanları; bireylerin ve toplumun acil gereksinimlerini karşılamak için zamanında, bütüncül ve sürdürülebilir müdahale planları geliştirmelidir.
- Acil durum hizmetleri yalnızca temel fiziki ihtiyaçları değil; aynı zamanda psikososyal destek, bilgiye erişim, hak temelli savunuculuk ve güvenli alan oluşturma sorumluluğunu da kapsar.
- Uzmanlar, krize hazırlık planlarının oluşturulmasında, afet sonrası iyileştirme süreçlerinde ve afet yönetimi politikalarının izlenmesinde aktif görev almalıdır.

4. Sosyal ve Siyasal Aksiyonlara Katılım

Sosyal hizmet uzmanları; insanların temel ihtiyaçlarına erişimini, istihdam olanaklarını, kamu hizmetlerini ve sosyal güvenlik haklarını eşit biçimde kullanabilmelerini sağlamak amacıyla sosyal ve siyasal süreçlere müdahil olmalıdır.

Uzmanlar bu bağlamda:

- Toplumsal hak eşitliğini ve sosyal adaleti destekleyen yasaların oluşturulması için savunuculuk yapmalı,
- Politikaların dezavantajlı gruplar üzerindeki etkisini değerlendirmeli,
- Temel insan haklarının sağlanmasına yönelik yasal değişiklikleri desteklemelidir.

Siyasal kararların sosyal hizmet uygulamaları üzerindeki etkisinin farkında olan uzman, bu etkiyi gözeterek, hak temelli bir duruşla politika yapım süreçlerine müdahil olmalıdır.

5. İncinebilir ve Ayrımcılığa Uğrayan Gruplara Yönelik Özel Duyarlılık

- Sosyal hizmet uzmanları; yoksullar, kadınlar, çocuklar, yaşlılar, göçmenler, engelliler, mahkumlar gibi toplumda dezavantajlı konumda bulunan bireylere yönelik savunuculuk yapmalı, bu bireylerin haklarını koruyacak sistemler geliştirmelidir.
- Eşit hizmet erişimini sağlamak için özel önlemler almalı, fırsat eşitliği ilkesini gözeterek uygulamaları bu doğrultuda yeniden yapılandırmalıdır.

6. Kültürel Yeterlilik, Farklılıklara Saygı ve Politika Geliştirme

Uzmanlar, Türkiye’de ve dünyada kültürel ve sosyal farklılıklara saygı gösterecek bir kamuoyu oluşturulması ve bu farklılıkların hizmet tasarımlarına yansıtılması için savunuculuk yapmalıdır.

Bu bağlamda:

- Kültürel bilgi kaynaklarının yaygınlaştırılması desteklenmeli,
- Hizmetlerin kültürel olarak uygun ve erişilebilir olması sağlanmalı,
- Kültürel yeterlilik temelinde hizmet veren kurum ve modeller geliştirilmelidir.

Uzman, dil, din, kültür ve yaşam tarzı farkı nedeniyle hizmet alamayan bireylerin ihtiyaçlarının karşılanabilmesi için yasal düzenlemeler ve sosyal programlar konusunda politika geliştirici ve uygulayıcı bir rol üstlenmelidir.

7. Ayrımcılıkla Mücadele

Sosyal hizmet uzmanı, insanlara ırk, etnik köken, ulusal kimlik, cinsiyet, yaş, cinsel yönelim, medeni durum, siyasi düşünce, dinsel inanç ya da fiziksel/mental engellilik temelinde ayrımcılık yapılmasına karşı durmalı, bu ayrımcılığın ortadan kaldırılmasına yönelik çaba göstermelidir.

Bu kapsamda uzman:

- Baskı ve dışlamaya maruz kalan bireylerin görünür olmasını sağlamalı,
- Onlara yönelik pozitif ayrımcılık politikalarını desteklemeli,
- Kamu ve özel sektörde eşitlikçi hizmet modellerini teşvik etmelidir.

SOSYAL HİZMET UZMANININ KARŞILAŞTIĞI BAZI ETİK SORUNLAR

RİSKLİ KARARLAR - MESLEKSEL SUÇLANMA - KAYNAK KISITLARI - ETİK İKİLEMLER - VAKA ANALİZLERİ

1. Sosyal Hizmette Etik Riskin Doğası

- Sosyal hizmet mesleği; kırılgan ve dezavantajlı gruplarla doğrudan temas kuran, bireysel özerklikle kamusal güvenliği aynı anda gözeten ve müdahalelerin insani değerlerle sürekli sınındığı yüksek etik sorumluluk içeren bir uygulama alanıdır.
- Bu bağlamda, sosyal hizmet uzmanları yalnızca profesyonel bilgiye değil; aynı zamanda güçlü bir etik muhakeme kapasitesine ve belirsizlik altında karar verebilme becerisine sahip olmalıdır.

2. Mesleğe Yönelik Eleştiriler ve Etik Gerilim Alanları

2.1. Savunmasız Gruplarla Çalışmanın Yansımaları

- Özellikle çocuk istismarı, aile içi şiddet, yaşlı ihmal ve istismarı gibi hassas gruplarla çalışan sosyal hizmet uzmanları, çoğu zaman hem toplumun hem medyanın hedefi hâline gelebilir.

- Müdahale edilen olayın sonucu olumsuz olsa bile, medya eleştirilerinde genellikle suçun yükü sosyal hizmet uzmanının üzerine bırakılır.
- Franklin'e (1989) göre, sosyal hizmet uzmanı bazen devletin metaforik temsilcisi olarak şeytanlaştırılır.

2.2. Sınırlı Kaynaklar ve Sistemsel Engeller

- Sosyal hizmet uzmanları çoğu zaman yetersiz bütçe, sınırlı personel, zorlayıcı mevzuatlar ve hızlı karar verme baskısı altında çalışmak durumunda kalırlar.
- Bu koşullar uzmanı ya müdahaleye geç kalma ya da yanlış değerlendirme yapma gibi durumlarla karşı karşıya bırakabilir.

2.3. Mesleki Suçlanma ve Etik Ağırılık

- Hollis & Howe'a (1990) göre, bir sosyal hizmet uzmanının kararının sonucunun kötü olması, her zaman onun hatası değildir; çünkü meslek doğası gereği yüksek risk içerir.
- Uzmanın kararlarının, sonuçtan çok sürecin etik uygunluğuna göre değerlendirilmesi gerekir.
- "Freni bozuk araba" benzetmesiyle meslek, birçok sistemsel yetersizlik içinde yol almaya çalışan bir süreç olarak tanımlanır.

3. Defansif Sosyal Hizmet ve Kurallara Sığınma

- Etik baskı ve sosyal suçlamaların artmasıyla bazı uzmanlar yalnızca prosedüre bağlı, insani boyuttan uzak, savunmaya dayalı uygulamalar geliştirebilir.
- Bu durum “defansif sosyal hizmet” olarak tanımlanır ve uzman yalnızca kuralları uygulamakla yetinir; inisiyatif almaz, yorum yapmaz, duygusal bağ kurmaz.
- Oysa sosyal hizmetin özünde duyarlılık, empati ve insana bütüncül bakış esastır; bu değerlerin korunmaması mesleğin misyonuna zarar verir.

4. Etik Karar Verme Sürecinde Zorluklar

Sosyal hizmet uygulamalarında alınacak kararların hem bireysel hem kamusal etkileri olduğundan, her karar bir etik gerilim taşıyabilir.

Örneğin:

- Çocuğu korumak mı, aile bütünlüğünü korumak mı?
- Yaşlının özerkliği mi, güvenliği mi?
- Danışanı kurumdan uzaklaştırmak mı, daha fazla risk almak mı?

Bu tür ikilemler içinde, sosyal hizmet uzmanı:

- Durumu etik ilkelere göre analiz etmeli,
- Alternatif sonuçları öngörmeli,
- Kararını yazılı hâle getirerek sorumluluğunu ve gerekçesini belgelendirmelidir.

5. Etik İkilem Örnekleri ve Vaka Çözümleri

5.1. Vaka 1 – Çocuk Güvenliği vs. Kanıtsızlık

- Bir bebekte birkaç kez morluk görülmüştür. Annenin açıklaması yeterli kanıt sağlamamaktadır. Aile daha önce de riskli davranışlar sergilemiştir.
- Etik ikilem: Bebeğin yüksek yararını gözeterek müdahalede bulunmak mı, yoksa yeterli delil olmadan aileye zarar vermemek mi?

Çözüm Yaklaşımı:

- Öncelik çocuğun güvenliği olmalı, vaka toplantısı düzenlenmeli, alternatif destek sistemleri (aile desteği, geçici koruma vb.) araştırılmalı, ancak karar meşru yollarla ve belgelenerek alınmalıdır.

5.2. Vaka 2 – Yaşlının Özerkliği vs. Toplum Baskısı

- Evinde yalnız yaşayan bir yaşlı kadın için komşularından huzurevine yerleştirilmesi talebi gelmiştir. Kadın gitmeyi reddetmektedir.
- Etik ikilem: Kadının özerkliğine mi saygı gösterilmeli, yoksa komşuların ve sosyal çevrenin “koruma” talebi mi önceliklenmeli?

Çözüm Yaklaşımı:

- Kadının karar verme kapasitesi değerlendirilmeli, zihinsel yeterliliği varsa kararı saygıyla karşılanmalı, ancak beslenme, temizlik, bakım gibi konularda sosyal destek hizmetleri (evde bakım, mobil destek vb.) organize edilmelidir.

6. Etik Kararlarda Hesap Verebilirlik ve Yazılılaştırma

- Alınan kararların yalnızca bireysel sorumlulukla değil; kurumsal yapı içinde, danışma mekanizmaları (süpervizyon, etik kurul, ekip toplantısı) aracılığıyla değerlendirilmesi gerekir.
- Tüm süreçler yazılı belgelerle kayıt altına alınmalı; alınan kararın gerekçesi, dayandığı mevzuat, etik ilke ve potansiyel sonuçları açıklıkla sunulmalıdır.

BİLİM ETİĞİ, AYDINLATILMIŞ ONAM ve ETİK KURULLAR

BİLİMİN TANIMI - ETİK TARİHİ - ARAŞTIRMA SORUNLARI - ETİK KODLAR - ONAM ve KURULLAR

1. Bilim ve Bilim Etiği Kavramı

- Bilim, evreni ve insan yaşamını anlamaya yönelik sistematik, eleştirel ve sürekli sorgulayıcı bir bilgi üretme etkinliğidir.
- Bilimsel bilgi, deney ve gözlemle test edilebilir; neden-sonuç ilişkilerini açıklamaya çalışan, doğrulanabilir, genellenebilir ve sistematik özellikler taşır.
- Bilim etiği ise, bilimsel faaliyetin yalnızca teknik doğruluğunu değil; insan haklarına, toplumsal yarara ve etik değerlere uygunluğunu da değerlendiren bir ilkeler bütünüdür.
- Bilimsel araştırmalarda kullanılan yöntemlerin yalnızca akademik doğruluk değil, aynı zamanda bireylerin hak ve onurlarını koruyacak şekilde kurgulanması gerekir.

2. Bilim Etiğinin Tarihsel Gelişimi

- Bilim tarihi, bilginin evrimini hem bölgesel (horizontal) hem de disipliner (vertikal) boyutlarıyla inceler.
- İlk bilim insanları aynı zamanda filozof kimliği taşımış; Thales, Aristo, Platon gibi isimler bilimi felsefeyle bütünleştirmiştir.
- Bilimsel gelişmelerin karakteri farklı dönemlerde değişmiş; Comte'un "yığılgan bilgi birikimi" yaklaşımına karşılık, Kuhn "paradigma değişimi" ile devrimsel sıçramaları vurgulamıştır.

3. Etik Kavramı ve Ahlakla Farkı

- Etik, insan davranışlarının iyi-kötü, doğru-yanlış açısından sorgulanmasıdır; felsefenin uygulamalı bir alt dalı olarak normatif kurallar üretir.
- Ahlak ise toplumun benimsediğı değerler sistemidir; etik daha eleştirel, evrensel ve teorik bir boyut taşır.
- Etik açık uçludur, sorgulayıcıdır ve bireyin özgür karar verme yeterliliğini temel alır.

4. Bilimsel Araştırmalarda Etik Sorunlar

Araştırmalarda etik ihlaller, hem bilimsel doğruluk hem de insan hakları açısından ciddi sonuçlar doğurabilir.

Tarihsel örnekler:

- Tuskegee Deneyi (1930'lar): Sifiliz hastalarının tedavisiz bırakılarak izlenmesi.
- Nazi Deneyleri (1940'lar): Yahudiler üzerinde yapılan insanlık dışı uygulamalar.
- Uganda HIV Deneyi (2012): Plasebo uygulamalarıyla etik ihlal örneği.

Bu ihlaller bilimsel güveni zedelemiş ve etik kuralların zorunluluğunu gündeme getirmiştir.

5. Etik Kodlar ve Uluslararası Düzenlemeler

5.1. Nuremberg Kodları

- Araştırmaya gönüllü katılım zorunludur.
- Denek bilgilendirilmeli ve süreci anlayabilmelidir.
- Zararın azaltılması, ölüme neden olabilecek araştırmalardan kaçınılması gerekir.
- Araştırma sonuçları toplumsal fayda sağlamalıdır.

5.2. Helsinki Bildirgesi (1964 ve güncellemeleri)

- İnsan üzerinde yapılan biyomedikal araştırmalar etik kurullar tarafından denetlenmelidir.
- Katılımcılar açık, anlaşılır şekilde bilgilendirilmeli; özgür iradeleriyle karar vermelidir.

6. Aydınlatılmış Onam (Bilgilendirilmiş Rıza)

Aydınlatılmış onam, bireyin araştırmaya ya da tıbbi müdahaleye katılmadan önce bilgilendirilmesi, risklerin açıklanması ve özgürce karar verme hakkının tanınması sürecidir.

Onamın temel ilkeleri:

- Özerklik: Kişinin kendi kararıyla katılımı.
- Gönüllülük: Baskı olmadan karar verebilme.
- Yeterlik: Bireyin karar verebilecek zihinsel kapasiteye sahip olması.
- Bilgilendirme: Araştırma amacı, riskler, faydalar, alternatifler açıkça anlatılmalıdır.

Onam yazılı olmalı ve bireyin anlayabileceği bir dilde sunulmalıdır.

7. Etik Kurulların Rolü

- Etik kurullar, araştırmalarda insan katılımcıların haklarını, güvenliğini ve refahını korumayı amaçlayan, disiplinlerarası çalışan bağımsız denetim organlarıdır.
- Türkiye’de 1993’ten itibaren ilaç araştırmaları yönetmelikleriyle kurumsallaşmıştır; 2013 yönetmelikle-riyle güncellenmiştir.

Etik kurulun görevleri:

- Araştırmanın Helsinki Bildirgesi’ne uygunluğunu denetlemek,
- Aydınlatılmış onamın geçerliliğini kontrol etmek,
- Araştırma sürecini etik bakımdan değerlendirmek.

ARAŞTIRMA ETİĞİ ve YAYIN ETİĞİ

TEMEL KAVRAMLAR - ETİK KODLAR - YANILTMA - YAYIN İHLALLERİ - KURUMSAL SORUMLULUKLAR

1. Araştırma ve Yayın Etiğinin Tanımı

- Araştırma ve yayın etiği, bilimsel bilginin üretiminden yayımına kadar olan süreçte ortaya çıkan değer sorunlarının çözümünde, bilim topluluğunun vicdanını temsil eden ilkeler bütünüdür.
- Araştırmacının dürüst, nesnel, sorumlu ve hesap verebilir biçimde bilimsel faaliyeti sürdürmesini, bu süreçte birey haklarına, akademik kurallara ve toplumsal yarara uygun davranmasını sağlamayı amaçlar.

2. Araştırma Etiğini Zedeleyen Faktörler

- Bilim insanlarının sayısının artması,
- Bilimsel destek ve kaynak rekabetinin büyümesi,
- Yayın baskısı ve "yayınla ya da yok ol" kültürünün yaygınlaşması,
- Yetersiz araştırma eğitimi,
- Hızlı yükselme ve tanınma arzusu,

- Maddi çıkar sağlama güdüsü,
- Bilgisizlik ve etik farkındalık eksikliği, araştırma ve yayın etiğine aykırı davranışların artmasına neden olmaktadır.

3. Bilimsel Bilgi Üretim Süreci ve Araştırma Aşamaları

- Varsayım – Tasarım – Proje Geliştirme
- Yöntem Belirleme
- Veri Toplama – Arşivleme
- Veri Analizi
- Yayınlama

Bu sürecin her aşamasında etik ilkelere bağlı kalınmalı, bilimsel dürüstlük esas alınmalı, araştırmaların değeri, güvenilirliği ve geçerliliği korunmalıdır.

4. Uluslararası Etik Kodlar ve Belgeler

- Nuremberg Kodu
- Helsinki Bildirgesi (1964, WMA)
- Belmont Raporu
- WHO + CIOMS Rehber Kuralları
- İyi Klinik Uygulama Kuralları (ICH)
- UNESCO İnsan Genomu ve Hakları Bildirgesi
- Oviedo Sözleşmesi

Bu metinler, özellikle insan denekleriyle yapılan araştırmalarda etik kuralların sınırlarını çizmekte, araştırmacıya yol göstermektedir.

5. Türkiye'deki Hukuki Düzenlemeler

- 1993: İlaç Araştırmaları Yönetmeliği
- 1994: Biyoeşdeğerlilik Yönetmeliği
- 1995: İyi Klinik Uygulamaları Kılavuzu
- 2008-2010: Klinik Araştırmalar Hakkında Yönetmelikler
- 1998: TTB Hekimlik Etik Kuralları
- YÖK: Disiplin ve Etik Yönetmeliği
- TÜBİTAK AYEK, TÜBA: Etik Kurulları

6. Temel Etik İlkeler

- Özerklik: Kendi kararını verebilme ve onam sürecinde bilgilendirme
- Gizlilik: Bireyin bilgilerini koruma
- Yararlılık / Zarar Vermeme: Her müdahalenin faydası zararından büyük olmalı
- Adalet: Hizmete erişimde ve değerlendirmede eşitlik
- Saygı: Bireyin bütünlüğüne ve özgürlüğüne yönelik tutum

7. Bilimsel Yanıltma ve Saptırmalar (Scientific Misconduct)

7.1. Disiplinsiz Araştırma (Sloppy Research)

- Araştırmacı, yöntem bilgisi eksik, analiz becerisi yetersiz, sonuçlara yeterli düzeyde hâkim değildir.
- Niyet iyi olabilir; ancak üretilen bilgi güvenilir değildir.
- Bu durumda araştırmacıya destek sunulmalı, eğitim verilmelidir.

7.2. Bilimsel Yalancılık (Scientific Fraud)

- Araştırmacı, sonuçları bilerek ve isteyerek saptırır.
- Bu kasıtlı etik ihlal ağır bir suçtur; etik kurullarca soruşturulmalı, gerekirse akademik ve yasal yaptırımlar uygulanmalıdır.

8. Yayın Etiği ve İhlal Türleri

- Uydurma (Fabrication): Gerçekte yapılmamış veri üretmek
- Çarpıtma (Falsification): Verileri kasıtlı biçimde değiştirmek
- Aşıрма (Plagiarism): Başkasının fikir veya ifadelerini kaynak göstermeden kullanmak
- Çifte Yayın (Duplication): Aynı araştırmayı birden çok yerde yayımlamak
- Dilimleme (Salami Publication): Bir araştırmayı uygunsuz biçimde küçük parçalara ayırarak ayrı yayınlar yapmak
- Destekçiyi Belirtmeme: Kurumsal veya fon desteğini gizlemek
- Yetkisiz Yazarlık: Katkısı olmayan kişileri yazar olarak göstermek veya katkısı olanları dışlamak

9. Uygun Yazarlık Kriterleri (ICMJE)

Yazar olarak kabul edilmek için şu üç kriter birlikte sağlanmalıdır:

- Araştırmanın tasarımı, veri toplama, analiz veya yorumuna katkı
- Yazının taslağını hazırlama ve içerik kontrolü
- Son metni onaylama

Bu üç koşuldan herhangi biri eksikse yazar olarak belirtilmemelidir.

10. Bilimsel Yanıltmanın Önlenmesi

- Etik standartların eğitimini yaygınlaştırmak
- Bilimsel baskı ortamlarını azaltacak kurumsal destek sistemleri kurmak
- Erken tespit ve müdahale mekanizmaları geliştirmek
- Etik kurulların bağımsız ve etkili çalışmasını sağlamak
- Bilimsel suistimallerde kanıta dayalı, hızlı, şeffaf ve adil soruşturma süreçleri yürütmek